

HAMZA-NÂME'NİN 70. CİLDİNDEKİ EKLERDE DUDAK UYUMU*

Burak TELLİ¹

Geliş: 07.05.2021 / Kabul: 01.06.2021
DOI: 10.29029/busbed.934295

Öz

Hamza-nâmeler, Hz. Hamza'nın hayatı etrafında meydana gelmiş, anlatıldığı coğrafyalarda ilgi görmüş kahramanlık hikayeleridir. İslamiyet sonrası Türk destanlarından kabul edilen bu anlatılar, Arap coğrafyasında doğmuş ve İran üzerinden Anadolu'ya ulaşmıştır. Her sözlü anlatıda olduğu gibi tarihî sürecinde birtakım değişimlere uğramış, Anadolu sahasında da bu değişimlere maruz kalmış ve 14. yüzyılda Hamzavî tarafından yazıya aktarılarak bir anlamda kalıcı hale getirilmiştir. Toplam 72 cildinin bulunduğu bilinen Hamza-nâmelerin bugün Anadolu'nun çeşitli kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu çalışmaya konu olan nüsha İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesinde EFKND 2496 demirbaş kayıt numarası ile kayıtlı olan nüshadır. Bu nüsha Hamza-nâme külliyyatının 70. cildir. Söz konusu nüshanın istinsah tarihi müstensihin beyanına göre tam olarak 16 Eylül 1800'dür. Elimizdeki bu nüshada kullanılan ekler dudak uyumu bakımından incelenmiştir. Ekler sürekli düz ünlülü kullanılanlar, sürekli yuvarlak ünlülü kullanılanlar ve hem düz hem yuvarlak ünlülü kullanılanlar olmak üzere ele alınmıştır. Bu anlamda 13 adet sürekli düz ünlülü, 2 adet sürekli yuvarlak ünlülü, 17 adet de hem düz hem yuvarlak ünlülü kullanılan ek tespit edilmiştir. Toplam 32 ekin incelendiği bu çalışmada hiçbir ekin dudak uyumuna tam olarak bağlı olmadığı görülmüştür. İlaveten her ekin incelemesinde söz konusu ekin Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve 16, 17 ve 18. yüzyıllardaki dudak uyumu durumu verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hamza-nâme, Dudak Uyumu, Ekler, 70. Cilt.

¹ Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, btelli46@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4924-9205>.

* Bu çalışma 22-23 Şubat 2020 tarihlerinde Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda (USVES) sunulan "Hamza-Nâme'nin 70. Cildinde Dudak Uyumu" başlıklı sözlü bildiriden geliştirilerek oluşturulmuştur.

LABIAL HARMONY IN SUFFIXES IN 70th VOLUME OF HAMZA-NÂME

Abstract

Hamza-names, are heroic stories that occurred around Hz. Hamza's life and attracted attention in the geographies where it was told. These narratives, which are accepted as Turkish epics after Islam, were born in the Arabic geography and reached Anatolia through Iran. As in every oral narrative, it has undergone some changes in its historical process, has also been subjected to these changes in the Anatolian area, and it has been made permanent in a sense by being transcribed by Hamzavî in the 14th century. Known to have a total of 72 volumes, Hamza-Names has many copies in various libraries of Anatolia today. The copy subject to this study is the one registered in the Library of Rare Works of Istanbul University Faculty of Literature with the fixture registration number EFKND 2496. This copy is the 70th volume of the Hamza-name corpus. The copying date of the said copy is exactly 16 September 1800 according to the declaration of the scribal. The attachments used in this copy are examined in terms of lip compatibility. The appendices are considered as those with continuous flat vowels, those with continuous round vowels, and those with both flat and round vowels. In this sense, 13 appendages with continuous flat vowels, 2 continuous round vowels, and 17 with both flat and round vowels have been identified. In this study, in which a total of 32 attachments were examined, it was seen that no attachment was fully dependent on lip compliance. In addition, in the examination of each supplement, the condition of the said supplement and the lip harmony status in Old Turkish, Old Anatolian Turkish and in the 16th, 17th and 18th centuries is given.

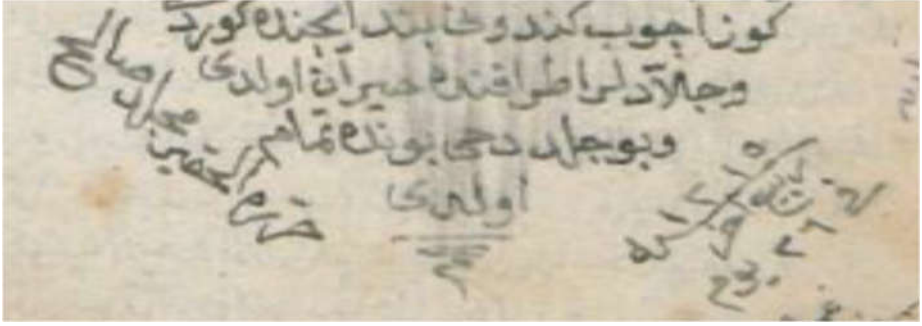
Keywords: *Hamza-nâme, Labial Harmony, Suffixes, 70th Volume.*

Giriş

Hamza-nâmeler, İslamiyet sonrası Türk destanları içerisinde değerlendirilmektedir. Destan türündeki bu anlatılarda Hz. Muhammet'in amcası ve aynı zamanda süt kardeşi olan Hz. Hamza'nın güçlü kişiliği ön planda tutularak onun kahramanlıkları, savaşları, mücadeleleri anlatılmaktadır. Bu anlatılar esasen Arap coğrafyasında oluşmuş ve İran üzerinden Anadolu'ya ulaşmıştır. Sözlü anlatılar doğal olarak sürekli bir değişim halindedir. Tarihi yolculuğu sırasında birtakım değişikliklere uğraması kaçınılmazdır. Hamza-nâmeler de Anadolu'ya gelene kadar da birtakım değişikliklere uğramış, burada da Türk insanının güçlü hayal dünyası ile daha zengin bir hâle gelmiştir.

Hamza-nâmeler, ilk olarak şair Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî tarafından 14. yüzyılda yazıya aktarılmıştır. Hamzavî tarafından yazıya geçirilmeden önce de bu anlatıların Türkler arasında ilgi gördüğü ve benimsendiği düşünülmektedir. Destansı ve masalsı ögelerin kimi ciltlerde daha yoğunlukta olduğunu gördüğümüz bu muazzam eser, yazıldığı dönemden itibaren çok geniş bir coğrafyada farklı zümreler tarafından okunmuştur (Yelten, 2013: 151). Bugün ise farklı kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır².

Eser, müstensihinin son varaktaki ifadesine göre 26 Rebiyülahir 1215'te istinsah edilmiştir. Bu tarih, miladî takvimde 16 Eylül 1800'e karşılık gelmektedir. Eserin müstensihisi ise yine metnin son varğındaki ifadeye göre Mücellid Salih'tir. Bu bilgilerin görülebileceği, 121b numaralı varaktan bir kesit aşağıda verilmiştir:

Hamza-nâme (70. Cilt) Nüsha Özellikleri

Çalışmamıza konu olan Hamza-nâme'nin 70. cildi, eldeki bilgilere göre tek nüsha halinde bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesinde 72 ciltlik Hamza-nâme külliyyatı bulunmaktadır. Bu çalışmaya konu olan nüsha söz konusu külliyyatın 70. cildini oluşturmaktadır ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Nadir Eserler Kütüphanesinde EFKND 2496 demirbaş kayıt numarası ile kayıtlıdır.

Hamza-nâme 70. cilt, 121 varaktan ibarettir. Nüsha 1b numara ile başlamış 121b ile sona ermektedir. Nüshadadaki varaklar 19 satır olup istisna şeklinde 1b numaralı varak 13, 121b numaralı varak 16, 15a numaralı varak ise 11 satırdır. 15b numaralı varak ise boş olup metin 16a'dan devam etmektedir.

² Bkz. Yelten, Muhammet (2013). Hamza-Nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okunma Mekânları, Turkish Studies- International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic, 8/9 Summer, ss. 151-165.

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Uyumu)

Düzlük-yuvarlaklık uyumu bir kelimedeki vokallerin düzlük-yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Türkçede köklerde olsun, köklerle ekler arasında olsun bir kelimedeki vokaller arasında genellikle bir uyum bulunmaktadır. Bu uyum bugün Türkiye Türkçesinde kendisini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde bu uyum söz konusu değildi. Batı Türkçesi ancak Osmanlı Türkçesinin sonlarında düzlük-yuvarlaklık bakımından bir uyuma girmiştir (Ergin, 2012: 72).

Dudak uyumu Eski Türkçe döneminde aslında belli bir seviyededir. Ancak Eski Anadolu Türkçesi döneminde bazı düzensizlikler meydana gelmiştir. Brendemoen'e göre Eski Anadolu Türkçesinde ünlü uyumu büyük bir gerileme göstermektedir. Eski Türkçede *X* yerini Eski Anadolu Türkçesinden hep *I* veya *U* almıştır. Yine Eski Türkçedeki *U* sınıfı eklerden bazısı *I*, *I* sınıfı eklerden bazısı ise *U* sınıfına geçmiştir. Bu değişme Eski Anadolu Türkçesine özgü bir nitelik olduğunu belirten Brendemoen, bunu şu sebeplere dayandırmaktadır: Eski Türkçede *I* sınıfı eklerin Eski Anadolu Türkçesinde *U*, *U* sınıfı olan eklerin *I* sınıfına geçmesi, Eski Anadolu Türkçesinde bütün eklerin *I* ya da *U* sınıfı olarak gruplanması, Eski Anadolu Türkçesine kronolojik olarak yakın bir Türk lehçesi olan Çağatay Türkçesinin Eski Türkçenin ünlü sistemini korumuş olması (Brendemoen, 1980: 224-225).

Eski Anadolu Türkçesi döneminin tipik özelliklerinden birisi yuvarlaklaşmadır. Yuvarlaklaşma hem kelime kökünde hem de eklerde görülmektedir. Dudak uyumunun son derece bozuk olduğu bu dönemde kullanılan ekler, kelime tabanı ile düzlük yuvarlaklık uyumu açısından uyumsuzluk gösterebilmektedir. Dudak uyumunu bozan bu eklerin bir kısmı Eski Türkçe döneminden beri yuvarlak ünlülü kullanılan ekler olup bir kısmı ise Eski Anadolu Türkçesi döneminde çeşitli sebeplerle yuvarlaklaşan eklerdir. Bu eklerle birlikte bu dönemde sürekli düz ünlülü kullanılan ekler de bulunmaktadır.

Bazı ekler ise hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak metinde kullanılmasına rağmen bu eklerde de dudak uyumu tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu, müstensihin dil özelliğinin yazıya yansması, bazı eklerin yazımındaki eski dönemi yansıtan kalıplaşmalar ya da bazı eklerin bu dönemde dudak uyumuna yeni bağlanıyor olması sebebiyle olabilir. Dönemin bu fonetik özelliği dönem eserlerinde dudak uyumunun zayıf kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde baskın şekilde görülen yuvarlaklaşma olayı, etkisini özellikle bazı eklerde Osmanlı Türkçesinin sonlarına kadar sürdürmüştür.

İncelemesini yaptığımız Hamza-nâme de 1800 yılında Osmanlı Türkçesi döneminde istinsah edilmiş olmasına karşın Eski Anadolu Türkçesi izlerini taşımaktadır. Bu metinlerin Anadolu’da ilk olarak 14. yy.da yazıya aktarılması, sonraki istinsahları da Eski Anadolu Türkçesi dil özelliği yönüyle etkilemiştir.

İnceleme³

Sürekli yuvarlak ünlü ile yazılan ekler

-evüz İstek 1. çokluk şahıs eki

Eski Anadolu Türkçesi döneminde oluşmuş bir ektir. Ek, bünyesindeki /v/ sesinin etkisiyle ünlüyü yuvarlaklaştırarak uyum dışı kalmıştır (Akar, 2018: 110). Söz konusu ek 16. yy.da altı, 17. yy.da dört, 18. yy.da da bir eserde kullanımı tespit edilmiş olup 18. yy.da da kullanımdan düştüğü düşünülmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 517). HN’de ise ekin sürekli yuvarlak ünlülü kullanılması Eski Anadolu Türkçesi dil özelliği olarak değerlendirilebilir. Metinde az sayıda tespit edilen ve dudak uyumunun dışında kalan ek şu örneklerde görülmüştür:

görevüz 99a/11, kırtaravüz 121a/8, idevüz 43b/12.

-sUn, -sUnAr Emir 3. teklik ve çokluk şahıs eki

Eski Türkçe döneminde -zUn, -çUn, -sU, -zU, -zUnAr şekillerinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ek (Gabain, 2000: 79), Eski Anadolu Türkçesinde -sUn ve -sUnAr şeklinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 121-122). Söz konusu ek 16, 17 ve 18. yy.a ait metinlerde imlanın etkisi ile genel olarak yuvarlak ünlülü olarak geçmekte olup 16 ve 17. yy.a ait konuşma ve ağız özelliklerini yansıtan metinlerde dudak uyumunun yükseldiği belirtilmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 287). HN’de ise Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kullanımına uygun olarak sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Bu sebeple düz ünlülü bir fiile geldiğinde dudak uyumu dışında kalmıştır. Metinde bu ekle ilgili farklı bir yazım da görülmüş, -sUn ekinin son sesi bir örnekte nazal n (ñ) ile yazılmıştır (suñ).

olsuñ 105/14, olsun 41a/10, eylesesün 7b/1, virilsün 48a/7, görsün 94b/9, ölsün 103a/3, varsunlar 34b/15, kalmasunlar 102a/19.

---

³ Bu çalışma hazırlanırken yazar tarafından yayınlanan “Hamza-nâme (70. cilt): Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, İstanbul, Hiper Yayın” künyeli eserden yararlanılmış ve bu sayfadan itibaren ilgili eserin adı kısaltılarak HN şeklinde gösterilmiştir.

Sürekli Düz Ünlü ile Yazılan Ekler

-dIm Bilinen geçmiş zaman 1. teklik şahıs eki

Eski Türkçede dudak uyumuna uygun örneklerinin olduğu bu ek (Gabain, 2000: 80), Eski Anadolu Türkçesinde sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 97). Ek Osmanlı Türkçesinde 16 ve 17. yy.larda Arap harfli metinlerde düzensizlik göstermiş olup 18. yy.da çok büyük oranda uyuma girmiştir (Kartallıoğlu, 2011: 373). HN'de, bu ekin bütün kullanımları düz-dar ünlülü olarak tespit edilmiştir. Bu sebeple yuvarlak ünlülü bir fiile eklendiğinde ek uyum dışı kalmıştır.

gördim 25a/3, sürdim 27b/4, bilmedim 15a/1, inandım 25a/2, uyandım 27b/7, eyledim 65a/13, gitdim 76b/3, geldim 111a/16.

-dİñ Bilinen geçmiş zaman 2. teklik şahıs eki

Eski Türkçe döneminde dudak uyumuna bağlıdır (Gabain, 2000: 80). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılarak uyum dışı kalmıştır (Akar, 2018: 109). Ek 18. yy.ın sonunda dahi tam olarak dudak uyumuna bağlı değildir (Kartallıoğlu, 2011: 378). Metinde ise sürekli düz ünlülü olarak tespit edilmiştir. Yuvarlak ünlülü fiile eklendiğinde bu sebeple uyum dışı kalmıştır.

oldıñ 51b/11, getürdiñ 70a/1, eylediñ 80b/10, gördiñ 113a/7.

+sIz İsimden isim yapma eki

Eski Türkçe döneminde düz ve yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ek (Gabain, 2000: 48), Eski Anadolu Türkçesi döneminde sürekli yuvarlak ünlülü kullanılır: ad+suz, añ+suz, sen+süz (Öztürk, 2017: 67). 16. yy.da dudak uyumu bakımından düzensizlik gösteren ek 17. yy.da geçiş özelliği göstermekte olup 18. yy.da ise büyük oranda uyuma girmiştir. Ekin daha ziyade düz ünlülü olarak kullanılması 17. yy.dan 18. yy.ın sonlarına kadar sürmüştür (Kartallıoğlu, 2011: 419). HN'de ise ek sürekli düz ünlülü olarak kullanılmıştır.

hürmetsiz 112b/16, bendsiz 117b/5, sensiz 7b/1, öksizdir 36b/12, şusuz 41a/9.

+İñ, +In, +İñIz 2. Teklik ve çokluk iyelik ekleri

Eski Türkçe döneminde düz ve yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ek (Gabain, 2000: 70), Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yuvarlak ünlülü olarak görülmektedir (Akar, 2018: 113). 2. teklik iyelik eki 18. yy.da dudak uyumuna

bağlanmış olup 2. Çokluk iyelik eki ise 18. Yy.da dudak uyumu bakımından düzensizlik göstermektedir (Kartallıoğlu, 2011: 458, 478). Ek, HN’de sürekli düz ünlülü kullanılmıştır. Bu sebeple yuvarlak ünlülü bir kök ya da gövdeye eklendiğinde dudak uyumunun dışında kalmıştır.

eliñizde 37b/3, nāmusiñiz 56a/18, murādıñız 25a/19, serķaplanıñ 28b/14, elinden 32b/15, başına 6a/6, yüzine 53b/4, kılıñız 64a/9.

+İñ / +nİñ İlgi hâli eki

Eski Türkçe döneminde dudak uyumuna bağlı olarak kullanılmıştır: ebim+iñ, törüñüz+nüñ (Gabain, 2000: 71). Eski Anadolu Türkçesinde ise daima yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Timurtaş, 2012: 34). Ek 18. yy.da dudak uyumuna tamamen bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 410). HN’de ise ilgi hali eki sürekli düz ünlülü kullanılmıştır:

seniñ 2b/8, anıñ 9a/15, ejderiñ 9b/16, biriniñ 10a/7, cāzünüñ 11a/8, deliniñ 20b/6.

-dİk Bilinen geçmiş zaman 1. çokluk şahıs eki

Ek, Eski Türkçe döneminin Orhun evresinde dudak uyumuna giren ekler arasında bulunmaktadır: *birt(i)m(i)z* “verdik”, *süñüsd(ü)m(ü)z* “savaşttık” (Tekin, 2016: 57). Bu dönemde bilinen geçmiş zaman ve -sİk ekiyle yapılan gelecek zaman 1. çokluk şahıs çekimlerinde iyelik kökenli -mXz şahıs eki kullanılmıştır (Ercilasun, 2005: 186). Uygur evresinde ise -dX ekine yine iyelik kökenli şahıs ekleri getirilerek çekimlenmiştir: *yedik* “yedik”, *turduk* “durduk”, *körtümüz gördük*” (Şen, 2016: 73). Ekin, Eski Türkçe döneminde genel olarak dudak uyumuna bağlı kullanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde bu ek sürekli yuvarlak ünlülü kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 97). Ek 18. yy.da dudak uyumuna büyük oranda bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 356). HN’de ise az sayıda örnekte görülen bu ek, sürekli düz-dar ünlülü kullanılmıştır. Eklendiği kelimelerde dudak uyumu dışında kalmıştır.

ķalurdıķ 12a/18, oldıķ 94b/16.

+I Belirtme hâli eki

Eski Türkçe döneminde +İğ, +Uğ şekliyle dudak uyumuna giren belirtme eki, Eski Anadolu Türkçesinde tamamen, Osmanlı Türkçesinde ise uzun zaman +I şekliyle düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır (Ergin, 2012: 232). {I} sınıfı ekler dudak uyumuna en son bağlanan ekler olarak görülmektedir. Bu sınıf ekler

---

içerisinde dudak uyumuna en son bağlanan ek belirtme hali ekidir (Kartallıoğlu, 2011: 167). HN'de ise belirtme eki sürekli düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır:

orduyı 69b/12, kendüni 69b/10, bunı 71a/13, kütügi 79a/17.

-sIn 2. Teklik şahıs ve bildirme eki

Eski Türkçenin Orhun evresinde geniş ve gelecek zamanlarda şahıs eki olarak şunlar kullanılmıştır: men, sen, Ø, biz, siz, Ø. Bunlar da şahıs zamirlerinden geliştiği için şahıs zamirleriyle aynıdır. Bu dönemde henüz ekleşmeyip zamir olma durumlarını korumuşlardır (Ercilasun, 2005: 187). Uygur evresinde de yine zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmiştir: *kör-ür men, körür sen, körür, körür biz, körür siz, körürler* (Şen, 2016: 72). Eski Anadolu Türkçesinde ise ekleşme gerçekleşmiş ve söz konusu ek -sIn şahıs eki olarak kullanılmıştır (Şahin, 2015: 61). HN'de Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki şekliyle sürekli düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır:

şandasın 2a/2, kimsin 41b/2, göresin 6a/5, bilürsin 110a/15, olursın 48b/4, şanursın 79b/15, yatarsın 110a/14.

-sIz 2. Çokluk şahıs eki

Bu ek genellikle geniş zaman ve istek eklerinin üzerine gelir (Akar, 2018: 119). Eski Anadolu Türkçesinde -sIz olarak kullanılan ek, Osmanlı Türkçesinde de bir süre bu şekilde kullanılıp dönem içerisinde -sİñIz şeklini almıştır (Ergin, 2012: 285). HN'de ise bu ekin -sIz şeklinde, sürekli düz-dar ünlülü kullanımıyla, Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özelliğine bağlı kaldığı görülmüştür. Bu sebeple yuvarlak ünlülü bir fiile geldiğinde uyum dışı kalmıştır:

bilürsüz 7b/2, olursız 7b/4, etmişsiz 48a/18, idesiz 50a/10.

-mIş Sıfat-fiil eki

Eski Türkçede genellikle düz ünlülü kullanılmıştır (Gabain, 2000: 57). Eski Anadolu Türkçesinde de düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır. Metinde de Eski Anadolu Türkçesindeki gibi sürekli düz-dar ünlülü kullanılmıştır.

oşlanmış şikârimızdır 47b/17, şudurmuş kelb gibi 74a/15, şalk olunmuş bir maşlûkdır 85a/1, sürilmiş tarlaya dönmiş 89b/9.

-mIş Öğrenilen geçmiş zaman eki

Eski Türkçe döneminde bu ek hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Ancak ekin yuvarlak ünlülü şekli son ünlüsü yuvarlak olan fiillere

çok nadir olarak eklenmiştir (Gabain, 2000: 81). Eski Türkçede ekin dört şekli bulunsa da dudak uyumuna tam bağlı değildir. Eski Anadolu Türkçesinde ise ekin ünlüsü sürekli düz olarak kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 88). HN’de ise Eski Anadolu Türkçesindeki gibi sürekli düz-dar ünlülü şekilde kullanılmıştır. Yuvarlak ünlülü kelimeye geldiğinde uyum dışı kalmıştır.

komış 11a/12, olmuş 26a/10, kopmuş 41a/6, eylemiş 36b/8, büyümişsin.

-dı Bilinen geçmiş zaman 3. teklik şahıs eki

Eski Türkçe döneminde düz-dar ünlülü şekliyle kullanılmıştır (Gabain, 2000: 80). Eski Anadolu Türkçesinde de sürekli düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 96). Ek Arap harfli metinlerde dudak uyumuna bağlanmamış durumda olup çeviriyazılı metinlerde dudak uyumuna bağlı olduğu görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 119). Ekin Arap harfli metinlerdeki dudak uyumuna uymayan bu yapısı bir yazım kalıplaşması olarak harf inkılabına kadar devam etmiştir (Akar, 2018: 118). Metinde sürekli düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır. Bu sebeple ek, yuvarlak ünlülü kelimeye geldiğinde uyum dışı kalmıştır.

oldı 39a/5, başladı 38b/9, gördü 41a/6, getürdü 43a/15, düşüdü 46b/15, kopdu 47b/5.

-n- Fiilden fiil yapma eki

Eski Türkçe döneminde bu ekin hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır (Gabain, 2000: 59). Eski Anadolu Türkçesi ise genellikle düz-dar yardımcı ünlü ile kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 154). HN’de ise -n- eki Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki gibi sürekli düz-dar yardımcı ünlü ile yazılmıştır. Bu sebeple ekin dudak uyumu dışında kaldığı kullanımlar bulunmaktadır.

bulunmaz 106a/9, olındı 19a/4, çalındı 39a/4, göründü 52b/14.

Hem Düz Ünlülü Hem Yuvarlak Ünlülü Yazılan Ekler

Hamza-nâme’de bazı eklerin hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır. Ancak bu eklerin hiçbirinde dudak uyumu tam değildir. Eklerin düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri olmasına rağmen bu ekler kelimelere eklenirken söz konusu dudak uyumu belirli oranda gerçekleşebilmiştir.

-IncA Zarf-fiil eki

Eski Türkçe döneminde -ğInçA şeklinde kullanılan ek (Gabain, 2000: 87), Oğuz Türkçesinde hece başındaki g’nin düşmesiyle -IncA şeklini almıştır (Akar,

---

2018: 195). HN'de ise Eski Anadolu Türkçesindeki gibi genellikle düz-dar ünlülü olarak kullanılmıştır:

almayınca 2a/11, görince 4b/2, olınca 29a/9, dönince 58b/10, ölince 108b/3.

Söz konusu ek HN'de sadece bir örnekte yuvarlak ünlülü olarak tespit edilmiştir:

diyünce 14b/1.

17. yy.daki Arap harfli metinlerde hem düz hem de yuvarlak tabanlardan sonra dudak uyumuna bağlı olan ekin, 18. yy.da ise bu uyum büyük oranda dudak uyumuna bağlı olduğu ifade edilmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 128, 130). HN'de sadece bir örnekte yuvarlak ünlülü kullanılması, metnin istinsah tarihindeki dil özelliklerinin etkisi olarak görülebilir.

-U Zarf-fil eki

Eski Türkçe döneminde yaygın olarak yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ek (Gabain, 2000: 85-86), Eski Anadolu Türkçesinde hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 141). Ekin dudak uyumu konusundaki bu düzensizliği 16, 17 ve 18. yy.daki Arap harfli metinlerde de görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 296). HN'de ise aynı şekilde hem düz hem de yuvarlak ünlülü kullanılmıştır:

ağlayu ağlayu 31b/15, diyü 41a/10, yürüyüvirdi 95b/11, koyuyvirdi 116a/7, alıvirem 103a/11, alıvire 13a/18.

+I / +U, +sI 3. Teklik iyelik eki

Eski Türkçe döneminde düz ünlülü kullanılan ek (Gabain, 2000: 70), Eski Anadolu Türkçesinde düz ünlülü olarak kullanılmaya devam etmiştir (Şahin, 2015: 48-49). 16, 17 ve 18. yy.larda Arap harfli metinlerde ekin kullanımında düz ve yuvarlak ünlülü şekiller bulunmakla birlikte dudak uyumu bakımından düzensizlik olduğu görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 160). HN'de de söz konusu ek hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılmış, ancak dudak uyumuna tam bağlı değildir.

uyhısu 101a/19, doğrusı 17a/16, kendüsi 27b/16, 'ammusu 71b/12, depesi 88b/8, boyuna 78b/14, üçüne 6b/6.

-ArAk / -UrAk Zarf-fiil eki

Zarf-fiil eki ile karşılaştırma ekinin birleşmesinden meydana gelen ek, Eski Anadolu Türkçesinde -IrAq, -UrAq şeklinde görülmektedir (Ergin, 2012: 341). Söz konusu ek Osmanlı Türkçesi döneminde bugünkü kullanımı olan -ArAk şeklini almıştır. Eski Türkçede ise bu ek bulunmamaktadır. Ekin, 17. yy.ın sonunda yerini -ArAk şekline bıraktığı tahmin edilmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 479). Söz konusu ek HN'de ise hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak tespit edilmiştir. Fakat ekin kullanımında dudak uyumu tam değildir.

kaçarak 25b/8, kuşarak 88a/6, diyerek 106b/10, gıylayurak 11b/8, ağlayurak 50b/8, dolaşurak 110a/8, gürleyürek 68a/12.

-dIr / -dUr Fiilden fiil yapma eki

Eski Türkçe döneminde sürekli yuvarlak ünlülü kullanılan bu ek (Gabain, 2000: 60), Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü olarak kullanılmaya devam etmiştir (Gülsevin, 2017: 153). Söz konusu ek 18. yy.da Arap harfli metinlerde çok büyük oranda, çeviri yazılı metinlerde ise tamamen dudak uyumuna bağlı olduğu bilinmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 277). HN'de ise ekin düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır ve ek genellikle dudak uyumuna bağlıdır. HN'nin dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinden değil de istinsah edildiği 1800 yılının dil özelliklerinden etkilendiği görülmektedir. Sadece bir örnekte dudak uyumu dışında kullanılmıştır:

öldirdi 26b/9, öldürir 3b/12, kavuşdurayım 68a/19, doldurup 26a/13, itdirelim 27a/18, aldırasız 27b/9, indirüp 40b/14, bildirdi 43b/17, şaldırdılar 73b/5, yetişdirem 89a/17.

+Im / +Um 1. Teklik ve +ImIz / +UmUz 1. çokluk iyelik ekleri

Bu ekler Eski Türkçe döneminde dudak uyumuna bağlıdır (Gabain, 2000: 70-71). Eski Anadolu Türkçesinde iyelik teklik ve çokluk birinci şahıs ekleri ünsüzle biten bir kelimeye eklendiğinde daima yuvarlak bir yardımcı ses alır ve çokluk birinci şahıs iyelik ekinin ünlüsü sürekli yuvarlak ünlülüdür (Öztürk, 2017: 47). Bu eklerden, 1. teklik iyelik eki 18. yy.da dudak uyumuna bağlanmış, 1. çokluk iyelik eki ise yine 18. yy.da büyük oranda dudak uyumuna bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2001: 437, 450). HN'de ise bu eklerin büyük oranda dudak uyumuna girdiği görülmektedir. Bu durum, eserin istinsah yılı olan 1800'ün dil özelliklerinin esere yansması olarak düşünülebilir.

---

silâhım 31b/18, kıışşamız 38b/2, ıulımdır 62b/16, ıarnım 76b/6, ıarındaşıım 103a/1, yolum 65a/6, ıulumı 3b/12.

-AyIm / -AyUm İstek kipi 1. teklik şahıs eki

Ek, Eski Türkçe döneminde -AyIn şekline geçmektedir (Gabain, 2000: 79). Bu ekin ünlüsü Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü olarak görülür ve bu yuvarlak ünlülü kullanımda, ekin Oğuz ağızlarındaki -AyIm şeklindeki dudak ünsüzü başlıca etken olmuştur (Akar, 2018: 110). Söz konusu ek 16. yy.da dudak uyumuna bağlanmıştır, bu uyum 17. yy.da da devam etmiştir. 18. yy.da ise bir örnekte uyum dışı kullanım tespit edilmiştir (Kartallıoğlu, 2011: 488-491). HN'de ise genellikle düz ünlülü olarak tespit edilmiştir. Yuvarlak ünlülü şekliyle sadece bir örnekte geçmektedir. Bu örnekte de ek, düz ünlülü bir tabana geldiği için dudak uyumu sağlanamamıştır. Bu ekin yazımında HN'de genel olarak istinsah edildiği dönemin (1800) etkisi görülmektedir.

ıalayum 70b/6, varabileyim 75a/16, diyeyim 84b/9, almayayım 99b/6.

-Up Zarf-fiil eki

Eski Türkçe döneminde ek, ünsüzle biten kelimelere -Xp şeklinde geldiği görülür. Dudak uyumuna bağlıdır; ancak bazı fiillerde çift ünsüzden dolayı uyum dışı kullanımı bulunmaktadır: belgürt-ip (Gabain, 2000: 84).

Eski Anadolu Türkçesinde ekin ünlüsü sürekli yuvarlaktır (Gülsevin, 2017: 144). HN'de çok sayıda kullanılan bu ek, bir örnek dışında yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Bu sebeple ek düz ünlülü tabanlara geldiğinde dudak uyumu dışında kalmıştır.

virüp 50a/18, geçüp 56b/8, eyleyüp 58a/16, alup 75a/3, ıtutup 70b/4, düşüp 90b/17, görüp 82a/16, dönüp 98b/10.

Söz konusu ekin bir örnekte düz ünlülü kullanımı bulunmaktadır. Kartallıoğlu'na göre bu ek 17. yy.da düzensizlik safhasını tamamlamış, 18. yy.ın sonuna doğru da uyuma girmiştir. Ayrıca ekin düz ünlülü kullanımları seyrek olarak 17. yy.da yazıya yansımaktadır. 18. yy.da ise Arap harfli metinlerde tamamen yuvarlak ünlülü kullanılan ekin, çeviriyazılı metinlerde dudak uyumuna bağlandığı belirtilmektedir (2011: 306-311). Öyleyse HN'de ekin yazımının sadece bir örnekte -Ip şeklinde düz ünlülü kullanılması, eserin istinsah yılının (1800) dil özelliği olarak ve müstensih tarafından süregelen yazım kalıplaşmasının dışına çıkılarak konuşma dilindeki asıl kullanımın metne yansıtılması olarak değerlendirilebilir.

şavıp 106a/11.

-Ir / -Ur Füllden fiil yapma eki

Bu ek Eski Türkçe döneminde düz ve yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır: ölür-, kelir-, ertür-, basur- (Gabain, 2000: 60). Ancak ek, dudak uyumuna tam bir bağlılık göstermemektedir. Eski Anadolu Türkçesinde ise ek sürekli yuvarlak ünlülüdür (Gülsevin, 2017: 152). Ekin yuvarlak ünlülü yanında düz-dar ünlülü şekilleri 16. yy.da görülmekte olup bu kullanım 17 ve 18. yy.da da devam etmiştir, ancak ekin Arap harfli metinlerdeki yazımı dudak uyumuna bağlı değildir (Kartallıoğlu, 2011: 312-318). HN’de ise düz ve yuvarlak ünlülü şekilleri birlikte bulunmakta olup yuvarlak ünlülü şekiller baskındır. Ek genellikle dudak uyumu dışında kalmıştır. Dudak uyumsuzluğu ise düz tabanlardaki yuvarlak ünlülü yazımdan kaynaklanmaktadır. Öyleyse bu ek HN’de istinsah edildiği dönemin (1800) dil özelliğini yansıtmaktadır.

yaturınca 27b/11, giyürüp 91b/14, kaçuramayup 95b/1, geçürüp 94a/18, kaçırup 2b/18.

-Ir / -Ur Geniş zaman eki

Bu ek, Eski Türkçe döneminde dudak uyumuna bağlıdır (Gabain, 2000: 80). Eski Anadolu Türkçesinde ise sürekli yuvarlak ünlülü kullanılmıştır (Akar, 2018: 114). 16. yy.da ekin düz-dar ünlülü şekilleri görünmektedir. Ek dudak uyumu bakımından Arap harfli metinlerde 16 ve 17. yy.da uyumsuzluk, 18. yy.da ise düzensizlik göstermektedir. Çeviri yazılı metinlerde ise dudak uyumu bir nebze daha iyi seviyededir. Ek 19. yy.ın başlarında dudak uyumuna bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 320, 334-335). HN’de bu ek hem düz hem de yuvarlak ünlülü kullanılmıştır. Fakat dudak uyumuna tam bağlı değildir. Metnimiz bu ekin yazımında istinsah edildiği dönemin (1800) dil özelliklerini göstermektedir.

olurlar 83a/8, gelürken 87a/16, bilür 8a/12, görünür 63a/15, virirsem 13b/2, görürsin 27a/5.

+II / +IU İsimden isim yapma eki

Eski Türkçe döneminde hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır (Gabain, 2000: 47). Eski Türkçe dönemi ürünü olan Orhun Yazıtları’nda bu ek işlek şekilde kullanılmış ve genellikle sıfat yapmıştır: kedin+lig “giyimli”, kagan+lıg “kağanlı, kağanı olan”, ton+lug “elbiseli, giyimli” (Alyılmaz, 1994: 15-16). Oğuz Türkçesinde kelime sonundaki /g/’ler düzenli olarak düşmesiyle önündeki düz ünlüler yuvarlaklaşmıştır (Akar, 2018:

112). Bu durum, ekin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde dudak benzeşmesine aykırı bir durum almasına sebep olmuştur (Korkmaz, 2017: 81). Ekin düz-dar ünlülü şekillerinin 16. yy.da ortaya çıktığı görülmektedir. Ekin 17. yy.da geçiş aşamasında olduğu, 18. yy.da ise dudak uyumuna bağlandığı ifade edilmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 389, 397). HN'de hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmıştır; ancak bu bir sisteme bağlı değildir. Aynı kelimenin bile hem düz hem yuvarlak yazımı mevcuttur. Söz konusu ekin, yazımı bakımından istinsah edildiği dönemin dil özelliklerinden etkilendiği söylenebilir.

yürekli 5b/8, yürekli 76a/13, irilü ufağlı 63a/15, ayaklı 10a/19, başlı 34b/8, yağalı 82a/9, bağlu 10b/14, kuvvetlü 18b/4, dürlü 35b/6, âyinelı 42a/19, kökli 46b/16, uçuklı 78b/19.

-dIk / -dUk Sıfat-fiil eki

Köktürkçeden beri görülen ve daha sonra Oğuz lehçelerinde yaygın olarak kullanılan bu ek, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sürekli yuvarlak ünlülü olarak yazılmıştır (Akar, 2018: 113). Ek, 16. yy.ın başında düz tabanlı kelimelerde dudak uyumuna bağlanmaya başlamış olup 18. yy.ın sonlarında ise genel olarak dudak uyumuna bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 242, 252). Bu ek HN'de düz ve yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır; ancak bir sistematığı bulunmamaktadır. Aynı kelimedede dahi farklı yazımları mevcuttur. Bu sebeple birçok kullanımda dudak uyumunun dışında kalmıştır. Ekin HN'deki yazımı, ne Eski Anadolu Türkçesinin ne de eserin istinsah edildiği dönemin dil özelliklerini yansıtmaktadır.

bildüğimi 7b/3, bildiğim 8b/1, döndüğü 22a/15, döndüğün 61a/16, gezmedüğü 8a/12, olduğum 34b/16, aldüğün 52a/19, bulduğum 54b/5, çıkardığı 16b/8, kındığımız 31b/8, uğradüğün 44a/2, virdiğim 3a/13, gördüğü 46b/4, eyledüğün 5b/11.

+ArU Yön gösterme durumu eki

Ek, Eski Türkçe döneminde +gArU, +ğArU şekillerinde bulunmaktadır (Gabain, 2000: 65), Eski Anadolu Türkçesinde ise +ArU şeklinde kullanılmıştır (Gülsevin, 2017: 123). Ek 16. yy.ın ilk çeyreğinden itibaren dudak uyumlu örnekler görülmeye başlanmıştır. 18. yy.ın başlarında tam bir dudak uyumu bulunmasa da yüzyılın sonunda ek dudak uyumuna bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 238, 241). HN'de ekin yazımında düzlük-yuvarlaklık açısından birlik bulunmamaktadır. Bu sebeple çoğu örnekte ek dudak uyumu dışında kalmıştır. Ekin eserdeki yazımı istinsah edildiği dönemin (1800) dil özelliğini yansıtmaktadır. Ekin aynı kelimedede dahi farklı yazımları bulunmaktadır:

içeri 59b/14, içerü 81b/3, yukarı 117b/9, ilerü 24a/10, yukarı 89b/8.

-Iz / -Uz, -vüz 1. Çokluk şahıs ve bildirme eki

Eski Anadolu Türkçesinde sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Metinde ise bu eklerden -vüz sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. -Iz / -Uz ekinin ise yuvarlak şekli baskın kullanılmıştır. Bu eklerden -vUz 18. yy.ın başlarında kullanımdan düşmüştür (Kartallıoğlu, 2011: 517). HN’de bu ekin kullanılmış olması eserin asıl dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi dil özelliği olarak görülmelidir. -Uz eki ise 18. yy.ın sonlarında Arap harfli metinlerde geçiş safhasında bulunmakta olup çeviriyazılı metinlerde dudak uyumuna tam olarak bağlandığı ifade edilmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 517). Bu ekin HN’deki kullanımı, istinsah edildiği dönemin (1800) dil özelliğini büyük oranda yansıtmaktadır.

adamlarıyuz 31b/8, bilmiyoruz 74b/16, kılyuz 93b/1, olayuz 94b/18, etmeyüz 102b/1, idevüz 43b/12, olnavüz 95a/1, görevüz 99a/11, kırtaravüz 121a/8.

HN’de az sayıda örnekte ekin düz ünlülü şekli kullanılmıştır:

ideriz 103b/18, kılmız 64a/9.

+Ik/+Iuk İsimden isim yapma eki

Eski Türkçe döneminde hem düz hem yuvarlak ünlülü olarak ve dudak uyumuna bağlı olarak kullanılmıştır: ağılık (ambar, hazine), suuluk (su kabı) (Gabain, 2000: 44). Ek, Eski Anadolu Türkçesinde genellikle düz ünlülüdür (Akar, 2018: 117). 16, 17 ve 18. yy.daki Arap harfli metinlerde belirli oranda dudak uyumuna bağlanmış olan ek, 18. yy.daki Arap harfli metinlerde düz tabanlardan sonra dudak uyumuna tam olarak bağlı olup yuvarlak tabanlardan sonra geçiş özelliği göstermektedir (Kartallıoğlu, 2011: 229-230). HN’de hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmakta olup düz ünlülü kullanımı baskındır. Dudak uyumuna tam olarak bağlı değildir.

çoklık 3a/6, cāzūlık 28a/17, pişmanlık 51a/1, mezbelelik 74b/5, dilāverlik 93a/10, hālīfeligim 82b/9, kılluğın 40a/11, kışluqlık 94a/7.

-I- Fiilden fiil yapma eki

Eski Türkçe döneminde ekin hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri bulunmaktadır (Gabain, 2000: 59). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise açık bir işaret olmamakla birlikte harekeli metinlerin yazım şekillerinden edilgenlik ve

dönüştürülme eklerinin bağlantı ünlülerinin düz-dar olduğu tespit edilmiştir (Akar, 2018: 117). Ekin yardımcı ünlüsü 17. yy.da neredeyse dudak uyumuna bağlanmış durumdadır. 18. yy.da ise dudak uyumuna bağlanmıştır, ancak kalıplaşmış yazımlardan dolayı birtakım uyumsuzluklar da görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011: 200-202). HN'de ise -l- ekinin düz ve yuvarlak yardımcı ünlü ile kullanımları bulunmaktadır. Fakat ekin dudak uyumu dışında kaldığı kullanımlar bulunmaktadır. Uyumu bozan kullanımlar ise ekin genellikle yuvarlak tabanlara düz ünlülü olarak getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ekin, Eski Anadolu Türkçesindeki baskın düz ünlülü kullanımının sonradan da yazım kalıplaşması nedeniyle 18. yy.a kadar gelmesi HN'de de kendini göstermiştir.

atılıp 3a/1, şarıldı 10b/4, dökildi 11b/10, bükilüp 20b/8, dökilmeyüp 23a/9, yorılmağ 66b/15, gömüldi 80a/19, koyulup 11b/14.

-ş- Fiilden fiil yapma eki

Eski Türkçe döneminde hem yuvarlak hem düz ünlülü şekilleri kullanılmıştır. Bu dönemde dudak uyumuna uyduğu görülmektedir: tapış- (buluşmak), körüş- (görüşmek) (Gabain, 2000: 60). Eski Anadolu Türkçesinde ise bir süre uyuma aykırı olarak yalnız düz şekilleri kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinden sonra uyuma girmiştir (Ergin, 2012: 209). 16. yy.da dudak uyumuna bağlanma bakımından geçiş özelliği gösteren ek, 17 ve 18. yy.larda tamamen dudak uyumuna bağlanmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 214, 218). Ekin HN'deki kullanımı genellikle düz-dar yardımcı ünlülü olup az sayıda örnekte yuvarlak yardımcı ünlü ile kullanımı bulunmaktadır. Hatta aynı kelimedeki ekin farklı yazıldığı bir örnek de bulunmaktadır. Ek bu sebeplerle dudak uyumuna tam bağlı değildir. Söz konusu ekin dudak uyumu bakımından HN'deki durumu Eski Anadolu Türkçesi dönemini yansıtmaktadır. Ancak eserin istinsah yılı 1800'de söz konusu ekin tamamen dudak uyumuna bağlandığı düşünüldüğünde bu ekin HN'deki durumu yazım kalıplaşması olarak değerlendirilebilir.

bulışdılar 104a/8, görüşüp 72b/12, irişdirdi 86a/1, tutuşup 95a/1, tutuşup 69b/1.

Sonuç

Hamza-nâmeler, İslamiyet sonrası Türk destanları içerisinde yer alan anlatılardır. Bu anlatılar, Arap coğrafyasında doğmuş, ardından sözlü kültürle yayılarak İran coğrafyasına ve oradan da Anadolu sahasına ulaşmıştır. Anadolu coğrafyasında oldukça ilgi gören Hamza-nâmelerin, kahvehanelerde, dükkanlarda, evlerde ve çeşitli meclislerde okunduğu bilinmektedir. İlgi gören bu

anlatılar ilk olarak 14. yy.da Hamzavî tarafından yazıya geçirilmiştir. Bu çalışmamıza kaynaklık eden Hamza-nâme metni, eserin 70. cildine ait, 1800 yılında istinsah edilmiş bir nüshasıdır.

Tarihî döneme ait metinler, içeriği bakımından kendi dönemine ait tarihî ve kültürel bilgiler barındırması yönünden kıymetli eserlerdir. Ancak bu metinler dil çalışmaları açısından da önem arz etmektedir. Dilin tarihî dönemlerine ait fonetik, morfolojik özelliklerinin belirlenmesi ve o dönemin söz varlığının ortaya konması bakımından dil çalışmalarına kaynaklık etmektedir.

Çalışmada toplam 32 ek incelenmiştir. Bu eklerden 2'si sürekli yuvarlak ünlülü, 13'ü sürekli düz ünlülü olarak yazılmaktadır. 17 ek ise hem düz hem de yuvarlak ünlülü olarak kullanılmakta olup bu ekler dudak uyumu bakımından tam değildir. İstinsah yılı 1800 olan bu eserde, düz ve yuvarlak ünlülü kullanılan 17 ekte dudak uyumsuzluğunun görülmesinde bazı eklerin yazımındaki kalıplaşmış kullanımın etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca eserin aslının Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olması, bu nüshanın ise 1800'de istinsah edilerek oluşturulması sebebiyle birtakım eklerin kullanımında her iki dönemin izlerini görmek mümkündür.

HN'de sürekli yuvarlak ünlülü kullanılan iki ek Eski Anadolu Türkçesi döneminde de sürekli yuvarlak ünlülü bulunmaktadır: -evüz istek 1. çokluk şahıs eki ve -sUn, -sUnlAr emir 3. teklik ve çokluk şahıs eki. Bu eklerden -sUn, -sUnlAr emir 3. teklik ve çokluk şahıs ekleri 16 ve 17. yy.da belli oranda dudak uyumuna girmiş olsa da HN'de sürekli yuvarlak ünlülü olarak kullanılmıştır. Bu durum HN'deki Eski Anadolu Türkçesi dil özelliğini göstermektedir.

HN'de sürekli düz ünlülü kullanılan eklerden 6'sı Eski Anadolu Türkçesi döneminde sürekli yuvarlak ünlülü kullanılmaktadır: -dİm Bilinen geçmiş zaman 1. teklik şahıs eki, -dİñ bilinen geçmiş zaman 2. teklik şahıs eki, +sIz isimden isim yapma eki, +İñ, +In, +İñIz 2. teklik ve çokluk iyelik ekleri, +İñ / +nİñ ilgi hâli eki ve -dIk bilinen geçmiş zaman 1. çokluk şahıs eki.

Eserdeki hem sürekli düz ünlülü yazılan ekler hem de sürekli yuvarlak ünlülü yazılan ekler EAT dönemi ile benzerlik göstermemektedir. Bazı eklerde Eski Anadolu Türkçesine göre daha baskın yuvarlaklık, bazı eklerde de daha baskın düzlük görülmektedir.

Eser, aslen bir Eski Anadolu Türkçesi metni olmasına rağmen 1800'de yazılan bu nüshasında eklerin düzlük-yuvarlaklık özellikleri bakımından Eski Anadolu Türkçesine göre farklılıklar göstermektedir. Özellikle ilgi hali ekinin düz

ünlülü kullanılması ve -Up zarf-fiil eklerinin düz şeklinin bulunması Eski Anadolu Türkçesi dönemine göre önemli bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

HN'de hem düz hem yuvarlak ünlülü kullanılan 17 ekten 10'u Eski Anadolu Türkçesinde sürekli yuvarlak ünlülü kullanılmaktadır: -dİr / -dUr Fiilden fiil yapma eki, +Im / +Um, +ImIz / +UmUz 1. teklik ve çokluk iyelik ekleri, -AyIm / -AyUm istek kipi 1. teklik şahıs eki, -Up zarf-fiil eki, -Ur fiilden fiil yapma eki, +II / +IU isimden isim yapma eki, -dIk / -dUk sıfat-fiil eki, +ArU yön gösterme durumu eki, -Ur geniş zaman eki, -Iz / -Uz, -vüz 1. çokluk şahıs ve bildirme eki. Bu durum söz konusu eklerin eserin istinsah yılında belli oranda dudak uyumuna girdiğini göstermektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde sürekli yuvarlak ünlülü ya da sürekli düz ünlülü kullanılan eklerin HN'de hem düz hem yuvarlak ünlülü şekillerinin görülmesi, eklerin varyantlarının oluşması, 1800'lerde artık bu eklerin dudak uyumuna belli oranda bağlandığını göstermektedir. Bu çalışmaya konu olan eklerden, hem düz hem yuvarlak ünlülü varyantları bulunan eklerin hiçbiri dudak uyumuna tam bağlı değildir.

Kaynaklar

AKAR, Ali (2018), *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

ALYILMAZ, Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

BRENDEMOEN, Brent (1980), "Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 19, ss. 223-240.

BULDUK, Türker Barış (2019), "Behcetü'l-Hadaik ve Kıssa-yı Yusuf'taki Kip Ekleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Journal of History School*, Yıl:12, S: XLIII, ss. 1956-1977.

BULDUK, Türker Barış (2019), *Hamza-nâme (67. cilt): Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, İstanbul, Hiper Yayın.

DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

DUMAN, Musa (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2005), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

ERGİN, Muharrem (2012), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım.

GABAİN, A. Von (2000), *Eski Türkçenin Grameri*, 3. Baskı, Çev: Mehmet Akalın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLSEVİN, Gürer (2017), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, (4. Baskı), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARTALLIOĞLU, Yavuz (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2014), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, 4. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZTÜRK, Erol (2017), *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

ŞAHİN, Hatice (2015), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara, Akçağ Yayınları.

ŞEN, Serkan (2016), *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*, İstanbul, Kesit Yayınları.

TEKİN, Talat (2016), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları.

TELLİ, Burak (2019), *Hamza-nâme (70. cilt): Dil İncelemesi-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, İstanbul, Hiper Yayın.

TELLİ, Burak (2019), *Behcetü'l-Hadâik'teki Eklerde Dudak Uyumu*, 14. Uluslararası Büyük Türk Dil Kurultayı Bildiri Kitabı, ss. 155-166.

YELTEN, Muhammet (2013), "Hamza-Nâme'nin Yeni Ciltleri ve Okunma Mekânları", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/9 Summer, ss. 151-165.